

Původně značně radikální společenství postupně ztrácí svůj opoziční náboj

VÝVOJ SPOLEČENSTVÍ SVĚDKŮ JEHOVOVÝCH

Zdeněk Vojtíšek

Stereotypní pohled na opoziční náboženské skupiny jako na „sekty“ často doprovází předpoklad, že je jedná o neměnná, jednou provždy „sektářská“ uskupení. Tak se někomu jeví i společenství svědků Jehovových. V tomto článku se ale pokoušíme ukázat, že prochází změnami podobně jako jiná nová společenství, byť v daleko pomalejším tempu, než je obvyklé.

Typické změny, probíhající v nových náboženských společenstvích, jsou předmětem badatelského zájmu nejméně od doby Richarda H. Niebuha.¹ Jako interní příčiny změn jsou jmenovány především posuny v sociálním statutu jednotlivých příslušníků první, zakladatelské generace těchto společenství, a odlišné pojetí vlastní náboženské příslušnosti generace druhé, tedy té, která se již do určitého společenství narodila. Za externí příčinu změn pak bývá označován posun v přijímání nové náboženské skupiny jejím okolím.²

Teorie denominalizace

Zákonitost změn, jimiž nová společenství procházejí, postihuje teorie denominalizace. Pracuje se dvěma ideálními typy náboženských institucí, zkonstruovanými na základě postavení těchto institucí ve společnosti. Prvním typem je „nové náboženské hnutí“, charakterizované především jako nábožensky inovativní a společensky protestní skupina, jejíž vztah k většinové společnosti vykazuje vysokou míru napětí. Druhým typem je pak „denominace“, jež je charakterizována hlavně stabilní a nízkou mírou napětí ve vztahu s většinovou společností a zařazením mezi jiné, právě tak společensky etablované a tolerované, ba respektované instituce. Teorie denominalizace popisuje zákonitosti procesu, při němž náboženská instituce díky změnám, vyvolaným interními i externími příčinami, postupně opouští charakteristiky typu „nové náboženské hnutí“ a získává charakteristiky typu „denominace“.³

Dlouhá denominalizace společenství svědků ...

Také cesta společenství svědků Jehovových (známých do roku 1931 jako společenství badatelů Bible) je popsateľná modelem de-

nominalizace. Výjimečná je ovšem v tomto případě dlouhodobost přechodu od nového náboženského hnutí k denominaci. Zatímco u mnoha společenství tento proces bývá záležitostí jedné generace (a v posledních desetiletích sledujeme dokonce i případy daleko rychlejšího vývoje), společenství svědků není plně denominalizováno ani po sto dvaceti letech své existence. Někteří akademičtí autoři proto toto společenství označují dokonce jako „etablovanou sektu“,⁴ již se daří udržovat míru napětí ve vztahu s okolní společností na stabilně vysoké úrovni.

V následujících odstavcích předkládáme dvě hypotézy. Nejprve naznačujeme (na podrobné prokázání zde není místo) příčinu neobvykle pomalého vývoje společenství svědků k denominaci. Považujeme za ni jednak mimořádně úspěšné zavádění mobilizačních momentů a jednak pečlivé budování a udržování vysokých bariér mezi společenstvím a okolní společností.

Při pohledu na historii společenství badatelů Bible (později svědků Jehovových) vynikne, jak často a úspěšně bylo ze strany svého vedení mobilizováno k větší výkonnosti a obětavosti. Vedení organizace (a zvláště její druhý prezident J. F. Rutherford) osvědčilo mimořádnou citlivost na periody poklesu nadšení⁵ a dokázalo v těchto dobách vyburcovat své společenství novými věroučnými prvky, které vyžadovaly značné zvýšení osobní obětavosti a které zvýšily napětí mezi svědky a jejich okolím. Mezi těmito **radikálními doktrínami** byla nejdůležitější nová vyhlášení konce světa („závěru tohoto systému věcí“), která vedla badatele Bible, resp. svědky Jehovovy ke značným obětem prostředků, času i společenského postavení.⁶ Silný mobilizační účinek měly i doktríny, které ohrožovaly zdraví a život svědků kvůli odmítání lékařské péče (zákazy očkování, transplantací a naposledy transfuze krve).⁷ Další oběti na zdraví a životech některých i zvýšení obětavosti a odhodlání ostatních způsobily doktríny, předepisující nespolečenský vztah s pozemskými autoritami (úřady států), nebo dokonce přímo neposlušnost zákonům.⁸ Napětí zvýšily i doktríny zaměřené proti tradičnímu církevnímu pojetí křesťanství a v menší míře i další.

Vysoká bariéra, která udržuje svědky v mentální izolaci, a tím i ve vysokém stupni napětí ve vztazích s okolím, je dlouhodobě budována pomocí přesvědčení o naprosté jedinečnosti postavení svědků Jehovových z hlediska spásy a o jejich totální mravní převaze nad ostatními lidmi. **Exkluzivita spásy a mravní elitářství** prostupuje publikacemi svědků Jehovových a velmi úspěšně konstruuje obraz nevyhnutelného náboženského i mravního selhání každého, kdo je vně organizace, považované za jediný kanál k transcendentní skutečnosti.

Tento článek prošel recenzním řízením.

Bariéra, která obepíná společenství svědků, je dále vytvářena také díky **důkladné socializaci konvertitů a nekompromisnímu vztahu ke kritikům**, hlavně k tzv. odpadlíkům. Noví příslušníci společenství svědků bývají dlouhodobě a pečlivě vyučováni a prověřováni a vstup do společenství (prostřednictvím křtu) není zdaleka považován za samozřejmost. Podobně vysoká bariéra dělí svědky od okolní společnosti i v jiném směru: svědkové jsou vedeni k tomu, aby si vytvořili silnou autocenzuru ve vztahu k informacím, které nepocházejí od vedení organizace, a zvláště k těm, které by byly vůči organizaci jakkoli kritické. Pod hrozbou nejvyšších časných i věčných sankcí (odepření společenství, a v důsledku toho i spásy) je zakázán jakýkoli styk s tzv. odpadlíky.⁹

... přece jen spěje k završení

Druhá hypotéza se týká budoucího vývoje. Společenství svědků nepovažujeme za etablované ve svém opozičním postoji, ale naopak náchylné k relativně rychlému dokončení procesu denominalizace. Přestože napětí mezi společenstvím svědků a většinovou společností bylo vysoké dlouhodobě, nyní již vedení organizace patrně není schopno tuto úroveň udržovat. Mobilizace zavedením nové **radikální doktríny**, která by stanovovala nové datum konce světa (to poslední bylo roku 1975), není pravděpodobná, protože celý mileniální koncept (pro svědky Jehovovy vrcholně důležitý) utrpěl roku 1995 těžkou ránu. Tehdy bylo změněno patrně již neudržitelné učení o tzv. generaci roku 1914, tedy o svědcích, kteří byli tohoto roku již narozeni a kteří měli být při „závěru systému věcí“ ještě naživu.¹⁰ V souvislosti s touto úpravou je možné dokonce mluvit o „změně náboženské identity“ svědků Jehovových.¹¹

Jiné, původně radikální doktríny navíc postupně pozbývají na významu, neboť je pro vedení organizace stále těžší je zdůvodňovat. Tak byl roku 1996 nakonec odvolán zákaz nástupu na vojenskou službu beze zbraně (civilní službu) a zákaz transfuze krve je v poslední době rozměňován do složitých předpisů, jejichž smysl řadovým svědkům i vedoucím na nižších úrovních uniká. Viditelně pak klesá i jejich ochota obětovat pro zákaz transfuze život a naopak roste touha řešit zdravotní situace kompromisem, který by přijetí krve nakonec přece jen umožnil.

Představa **exkluzivní spásy** pouze pro svědky Jehovovi je v multikulturním

a multietnickém světě čím dál tím hůře udržitelná. Stále vzrůstající frekvence apelu na poslušnost, s nimiž se setkáváme v naučných publikacích svědků Jehovových v posledních letech, naznačuje, že vedení ztrácí v očích řadových svědků své nezpochybnitelné postavení.

Také **mravní kredit** představitelů v posledních letech utrpěl. Téměř zapomenuto je sice zklamání, které mezi svědky v komunistických státech nastalo roku 1963 v souvislosti se změnou doktríny, která jejich představitelům umožňovala spolupráci s vládnoucí mocí a jejich tajnými službami.¹² O třicet let později znamenal pro svědky v České republice značné rozčarování mravně pochybný způsob, jakým jejich představitelé získali registraci Ministerstvem kultury jako náboženská společnost.¹³ Další český mravní problém započal roku 1992 napojením ústředí českých svědků na pochybné finanční zdroje a skončil značným rozčarováním mezi svědky, inspekční návštěvou ze světového ústředí a následným odvoláním několika vedoucích představitelů roku 2004.¹⁴ Předpoklad mravní nadřazenosti narušil na světové úrovni pedofilní skandál, který propukl na začátku nového tisíciletí.¹⁵ Tyto všechny události jednotlivým svědkům naznačují, že jejich společenství netvoří kvalitativní výjimku mezi jinými náboženskými společnostmi.

K postavení denominace má společenství svědků patrně blíže ve společnostech Severní Ameriky, Evropy a Japonska, kde počet jeho příslušníků dlouhodobě stagnuje (nárůst naopak vykazuje Jižní Amerika, Afrika a země bývalého Sovětského svazu). Ve stagnujících zemích (jakou je i Česká republika) jsou navíc adepti členství ve společenství přijímáni pravděpodobně **po stále kratší době a za měkčích podmínek**. „Ochranu“ před negativní zpětnou vazbou narušuje v posledních letech především snadná dostupnost informací na Internetu. Kvůli Internetu také vedení organizace ztratilo možnost potlačovat kritiku z vlastních řad ihned v zárodku. Jeho prostřednictvím totiž někteří svědkové (kteří kvůli hrozbě vyloučení zůstávají v anonymitě) tvoří **disidentská hnutí**. Snížení bariéry mezi společenstvím a jeho okolím tímto způsobem se možná v budoucnosti ukáže jako velmi významné.

Závěr

Model denominalizace je pravděpodobně možné úspěšně použít i pro popis změn

ve společenství svědků Jehovových. Doba, kdy se toto společenství ocitne v postavení denominace, patrně není (alespoň v západních společnostech včetně té české) nijak vzdálená. Svědkové přestanou být svým okolím vnímáni jako opoziční („nebezpečná“, „sektářská“) skupina a stanou se součástí spektra běžně přijímaných náboženských společností.

Poznámky

- 1 NIEBUHR, R. H., *The Social Sources of Denominationalism*, Henry Holt and Comp., New York 1929.
- 2 Podrobněji VOJTÍŠEK, Z., *Pastorační poradenství v oblasti sekt a sektářství*, L. Marek, Brno 2006, str. 60-68, podle BARKER, E., *Plus ça change...*, *Social Compass* 42 (2), 1995, str. 165-180.
- 3 Podrobněji o procesu denominalizace VOJTÍŠEK, Z., *Nová náboženská hnutí a kolektivní násilí*, L. Marek, Brno 2009, str. 326-363.
- 4 K tomuto Yingerovu typu (zpopularizovanému Starkem a Bainbridgem) přiřazuje svědky Jehovovi LAWSON, R., *Sect-State Relations: Accounting for the Differing Trajectories of Seven-Day Adventists and Jehovah's Witnesses*, *Sociology of Religion* 56 (4), 1995, str. 351.
- 5 Taková období nastala např. po smrti zakladatele Russella roku 1916, po nesplněném očekávání konce světa roku 1925, po změně učení o vztahu ke světským vládám roku 1963 apod.
- 6 Více viz např. FRANZ, R., *Krise svědomí*, Ethics, *Ostrava* 1994, str. 180-193.
- 7 Více viz např. MALÝ, M., *Či volba a či svědomí?* *Dingir* 8 (3), 2005, str. 76-78; týž, *Tichá revoluce*, *Dingir* 10 (1), 2007, str. 2-4.
- 8 Učení, podle něhož má být křesťan loajální pouze Jehovovi a nikoli světským vrchnostem, bylo v platnosti mezi lety 1929 a 1963.
- 9 Viz např. „*Dávejte pozor sami na sebe a na celé stádo*“, Watch Tower Bible and Tract Society of New York, 1991, str. 103-104.
- 10 Změnu přinesly studijní články v časopise *Strážná věž* z 1. 11. 1995.
- 11 WEDDLE, D. L., *A New „Generation“ of Jehovah's Witnesses: Revised Interpretation, Ritual, and Identity*, *Nova Religio* 3 (2), 2000, str. 350-367.
- 12 V důsledku této změny došlo v zemích tzv. východního bloku ke schizmatu ve společenství svědků - menšina, která zůstala věrná předchozímu výkladu, utvořila společenství Pravověrných svědků Jehovových
- 13 Více viz např. MARTINEK, B., *Náboženská společnost a stát*, *Dingir*, Praha 2000, str. 54-55.
- 14 Více viz článek Svědkové Jehovovi a moc peněz, *Informační centrum Strážná věž*, dostupný na adrese <http://www.straznavez.cz/Media/NaVIOci.htm>, download 31. 8. 2009.
- 15 Více viz článek Pedofilie, tamtéž.
- 16 Na základě rozhovorů s českými svědky.

Development of Jehovah's Witnesses

Religious groups, which can be typified as so called new religious movements, are characterized by high tension in their relation to major society. With passing of time, however, both the groups and the surrounding societies change and in majority of cases, the level of tension is gradually reduced. At the end of this process, these religious groups usually find their place in larger society and become denominations. This model of denominationalization can also be applied to the religious society of Jehovah's Witnesses. In this case however, the process of change has been extremely slow. The probable reasons for this anomaly are found in the first part of the article. In the second part, it is suggested that these reasons have gradually lost their relevance in past decades. In these days, the religious society of Jehovah's Witnesses is respected not very far from reaching the societal status of respected denomination.